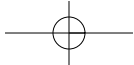

LUKÁCS LÁSZLÓ

Karácsonyi jászoltisztelet

Az angyal szava szerint a jászol a betlehemi pásztorok számára az újszülött Messiás jele. A jel pedig ez lesz számotokra: találtok egy kisgyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban (Lk 2,12). A jászoltisztelet kiváló lehetőséggel szolgált a gyermek-ségtörténet népszerűsítésére Betlehemben, Rómában és az itáliai ferences templomokban egyaránt. Nagy Konstantin császár 330 körül a *Születés templomát* építtette a barlang fölé, ahol a keresztények Jézus születési jászolának ezüstbe foglalt deszkalapjait tisztelték. Rómában Liberius pápa (352–366) Jézus születése tiszteletére *Szűz Mária bazilikát* építtetett. I. Teodor pápa (642–649) a Szentföldet elfoglaló arabok elől ide hozatta az ezüstbe foglalt jászoldeszakákat. Azóta a Szűz Mária-bazilika (*Santa Maria Maggiore*) az *ad Praesepe*, a *jászolhoz* melléknevet viseli (*Beata Maria ad Praesepe*). A *Szent Jászol-bazilikát Római Betlehemként* is emlegetik, ahol karácsonykor a hívek tiszteletére kiállítják a jászoldeszakákat (*la sacra Culla*). Itt mondja az éjféλι misét és harmadik karácsonyi miséjét a pápa. Karácsony éjszakáján a bazilikában, körmenetben körülhordozzák a jászolereklyéket. Erősítették a jászoltiszteletet a középkori karácsonyi misztériumjátékok Itáliában, Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, ahol jászolt állítottak a templomban, két egyházi személy térdelt mellé, alakította Mária és József szerepét. Kiemelkedő és nagy hatású esemény a jászoltisztelet történetében Assisi Szent Ferenc éjféλι miséje a grecciói erdőben (1223), ahol egy barlangban a jászolt nem csupán élő személyek, Mária, József, pásztorok, hanem élő állatok, az ökor és a szamár vették körül. A ferencesek, minoriták és kapucinusok, de a jezsuiták, karmeliták, ciszterciek is folytatták a grecciói hagyományt, karácsonykor jászolat állítottak templomaikban. Assisiben Giotto híres freskósorozatának egyik képe azt a jelenetet ábrázolja, amikor Szent Ferenc a kis Jézust jászolba helyezi, s a mögötte álló lovag csodát lát: sugárzó, eleven kisgyermeket Ferenc karjaiban. Greccio helységnévtáblája büszkén hirdeti: GRECCIO SANTUARIO FRANCESCO PRIMO PRESEPIO (Greccio, ferences búcsújáráhely, az első jászol).

Itáliából és a délnémet területekről a XVI. századból értesülünk az első karácsonyi jászolállításokról főúri várakból, fejedelmi rezidenciákból (Amalfi, Nápoly, München). A XVI–XVII. század folyamán a templomokban, kolostorokban, kastélyokban, széles körben elterjedt. Az ellenreformáció folyamatában az Alpoktól északra az első jászolat (*Krippe*) a prágai jezsuita templomban állították 1562-ben. Ausztriában az első 1579-ben volt látható a gráci jezsuita kollégium kápolnájában. Bajorországban, Tirolban, Csehországban, Sziléziában a karácsonyi jászol a XVII–XVIII. század fordulóján a családi otthonok szentsarkaiban is megjelent. A felvilágosodás szellemében II. József császár 1782-ben rendeletével megtiltotta a kará-

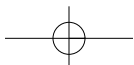

csónyi jászolállítást a Habsburg Birodalom templomaiban. Mivel addigra a népben már igen erős volt a jászoltisztelet, ragaszkodott a jászolállításhoz, a tiltást 1804-ben visszavonták. Bajorországban 1803-ban és 1804-ben tiltották ki választófejedelmi rendelettel a karácsonyi jászlat a templomokból. A templomi kiűzetés idején egyre több jászlat állítottak magánházaknál. A templomokból kitiltott jászlak alapozták meg a Bajor Nemzeti Múzeum hatalmas jászolgyűjteményét (Krippensammlung). A templomi tiltást a hívek hivatalos kérésére, beadványaira és sürgetésére 1812-ben Bajorországban is feloldották.

A jászolállítás a XIX. század elején Németországban észak felé átlépte a felekezeti határt, evangélikus területen is továbbterjedt. Ugyanakkor a XIX. század folyamán a karácsonyfa térhódítása veszélyeztette a karácsonyi jászol létét: mivel a polgárság elfogadta a karácsonyfát, úgy tűnt, hogy a karácsonyi jászlak ismét a padlásra, múzeumokba kerülnek. A falvakból beköltöző elővárosi munkásság karolta fel a jászolállítást: keménypapírból, kivágott, ragasztott vagy olcsó tömegfigurákból összeállított jászlak jelentek meg a munkáslakásokban. Szudétánémet területen és Sziléziában 1900 körül kezdődött a jászol-megújulási mozgalom (Krippenerneuerung). Jászolegyesületek (Krippenvereine) népszerűsítették az esztétikai szempontból igényes jászlak állítását a templomokban és a családi otthonokban is. Ez a mozgalom nem csupán a német nyelvterületre, hanem egész Közép-Európára kiterjedt.

Magyarországon a franciskánizmustól leginkább ihletett tájakon virágzott a jászoltisztelet. Bálint Sándor feltételezte, hogy a karácsonyi időszakban egészen gyertyaszentelőig kitett templomi, élőképszerű betlehemet a karácsonyi bábjátászó gyakorlat, a bábáncoltató betlehemezés távoli emlékének kell tekintenünk. „Ez azonban aligha bizonyít a kultusz hazai folytonossága mellett. Kétségtelen ugyanis, hogy itáliai, részben spanyol ihletésre osztrák barokk, majd rokokó közvetítésével csak a XVIII. században bukkannak föl hazánkban. Terjesztésén bécsi műveltségű arisztokraták, franciskánusok (Greccio), karmeliták (Prágai Kis Jézus) és újabb apácaközösségek buzgólkodnak. A templomban már nincs liturgikus hivatásuk, II. József a kiállításukat megtiltja, ezért már csak a magándevóciót ihletik, és mintegy az ünnepet szemléltetik.” Néhány dunántúli és budapesti templomunk szép, hangulatos betlehemei közül kiemelkednek a ferences templomokban felállítottak. Közülük a székesfehérvári egykori ferences Szent Imre-templom nagyméretű, sokalakos betleheme figyelemreméltó. Sajnálatos, hogy kutatásuk elmaradt. Legalább egy olyan vizsgálatra, katalogizálásra volna szükség, mint Leopold Kretzenbacher munkája a stájerországi betlehemekről.

Magyarországon figyelemreméltó az óriás betlehem a vörsi katolikus templomban (Somogy m.), amely az 1990-es évek második felétől egyre nagyobb nyilvánosságot kapott a televízióban, újságokban. A vörsiek elérték vele, hogy elnépteleszedő falujuk nem csupán nyáron, hanem adventben, januárban és februárban is a hazai és külföldi turisták, látogatók célpontjává vált. Európa legnagyobb betleheme jelentős szerepet játszik a kis falu túlélési stratégiájában: 2000-től minden évben több mint húszezer zarándok kereste fel.

A Magyar Betlehemes Mozgalmat Schwartz Elemér, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a német nyelvészet és néprajz professzora alapította 1936-ban. Célja: az elpogányosodó világban a karácsony keresztény jellegének hangsúlyozása, művészi betlehemek készíttetése és felállítása. A mozgalom életre hívásának okait, céljait és eredményeit 1942-ben így összegezte: „Nálunk, Magyarországon is mély nyomokat hagyott a felvilágosodottság, s ha a betlehemjárás szokásában fenn is maradt maga a betlehem emlékképe, a szenthelyekről és magánházakból úgy eltűnt a szentjászol és környezete, hogy egy-két helyet leszámítva szinte napjainkig ismeretlen maradt a betlehemállítás jámbor szokása. A megfélekezésen és nemtörődömségen kívül nagyban előmozdította az érdektelenséget a gyertyák ragyogásában hozzánk érkezett karácsonyfa, amely gazdag ajándékaival hamarosan elterelte a figyelmet az égről s az égi gyermekről, s öregnek-fiatalnak szemét a földiekre irányította. Ezen óhajtott segíteni, s a jóakarátú emberek lelkét ismét Betlehemre és az égre kívánta emelni az Emericana Nagyrendjéből kiindult Betlehemes Mozgalom, amely eleinte figyelemfelkeltés céljából a magyar főváros kiemelkedő pontjain életnagyságban *angyalos, pásztorlátogatta és háromkirályos betlehemet* állított, a következő években pedig kartonból kivágható *betlehemes íveket* terjesztett, s 1942-ben *fából és kerámiából magyar vonalú* plasztikus *betlehemet* adott keresztény közönségünknek.” A Magyar Betlehemes Mozgalom jelmondata: *Minden karácsonyfa alatt ott legyen a betlehem!* Ez emlékeztet Jézus születésére. Schwartz Elemér még 1948-ban is erősíteni próbálta a jászoltiszteletet. A passai püspökségben, 1935-ben meghonosított *Jézuska jászolba helyezését* mutatta be, javasolta átvételét. Niederalteich bencés templomában és a passai egyházmegye templomaiban az éjféli misére bevonuló pap a sekrestyéből behozza a kis Jézuskát, elhelyezi a jászolba, amelyet számára a szentélyben készítettek. Budapesten 1939-ben a ciszterciek szentimrevárosi templomában honosították meg a Jézuska jászolba helyezésének szertartását. Niederalteich, Passau és Budapest is a betlehemi Születés templomában lezajló éjféli mise szertartását vette át, ahol a celebráns jeruzsálemi pátriárka kezében a Jézuskát tartva a szent jászolhoz körmenetet vezet, a görög szerpap ünnepélyesen elénekli a karácsonyi evangéliumot, a Jézuskát bepólyázva elhelyezi születési jászolába, végül a pátriárka tömjénezi és megcsókolja Jézuskát.

Németországban a XVIII–XIX. század folyamán egyre nagyobb teret nyerő karácsonyfa előbb együtt jelenik meg a karácsonyi jászollal, majd számos helyen kiszorítja azt. Ausztria alpesi tartományaiban még a XX. század elején is a betlehemet tartották a domináns karácsonyi tárgynak a karácsonyfával szemben. A karácsonyfa ennek ellenére a templomokban is megjelent a belső tér karácsonyi dekorációjaként. Stájerországban, számos parasztházban a nagyon erős hagyományú jászol mellett a karácsonyfa csak a XX. század elején terjedt el. A karácsonyfa egyik előfutárának tekinthetjük, hogy a stájer parasztok a jászolt zöld ágakkal díszítették. Gottschée középkori eredetű német nyelvszigetének Ober Mösél községében (Szlovénia) a XIX. század végén ismerkedtek meg a karácsonyfával. Az egész falu megcsodálta az első karácsonyfát, a tanító és a kocsmáros átvette, de

a parasztek továbbra is ragaszkodtak betlehemeikhez. Bácskából, Topolyáról írta Borús Rózsa: „Ha volt a háznak kis betleheme, odatették a fa mellé egy bögre zöldbúzával együtt, hogy a báránka is legelhessen.” A *Magyar Néprajzi Lexikon*-ban megjelent fénykép is a betlehem, a mestergerendára akasztott karácsonyi termőág és a lucabúza együttes megjelenését szemlélteti Nagybaracskáról (Bács-Kiskun m.). A feldíszített termőág a karácsonyfa egyik előfutára. Bonomi Jenő megfigyelése szerint a budaörsi németeknél: „A karácsonyfa alatt szemünkbe ötlük egy kis jászol celluloid babával, és a tányérba vagy virágcserepbe vetett zöldelő búza, melyet a Jézuska szamarának szántak. A búzát Szent Borbála napján vetik. Közepébe olajmécsest tesznek.”

